

УДК 347.781.6:(004.91:02)(477)

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ОЦИФРОВКИ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ДЛЯ ПОПОВНЕННЯ ФОНДІВ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК

Менсо І.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

В статті проводиться аналіз одного із способів поповнення фондів електронних бібліотек шляхом переведення творів із традиційної (аналогової) форми в цифрову. Автор розглядає різноманітні підходи щодо визначення та розуміння поняття «оцифровка». На основі аналізу цих підходів пропонує вважати оцифровку – відтворенням твору. В статті розглядається можливість віднесення оцифровки до майнових прав автора. Автор розмежує поняття «оцифровка» та «цифровізація».

Ключові слова: електронна бібліотека, авторське право, оцифровка, цифровізація, форми творів, цифрові твори, традиційні твори, цифрове середовище, аналогове середовище.

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу бібліотека як соціальний інститут була єдиною установою, що професійно займалася збором, систематизацією, зберіганням інформації та доведенням її до користувачів. Зі стрімкий розвиток комп'ютерних технологій наряду з традиційними бібліотеками з'являються електронні бібліотеки, покликані значно полегшити доступ своїх користувачів до різноманітної інформації. З появою електронних бібліотек змінюється форма існування творів і відповідно, сам процес передачі даних. Однак, існуючі нормативно-правові акти, які прямо або опосередковано стосуються бібліотечної справи України, лише поверхово регулюють відносини в сфері їх діяльності, майже всі вони не відповідають потребам сьогодення. І хоча проблематика законодавчого регулювання діяльності електронних бібліотек поступово стає предметом дослідження різноманітних наукових праць і викликає певну зацікавленість з боку держави, невирішеними залишається досить велика кількість питань, зокрема, щодо порядку наповнення фондів електронних бібліотек. Не менш актуальними є питання, що стосуються особливостей переведення твору з традиційної (аналогової) форми в цифрову, а також створення твору в електронному середовищі.

Важливо зазначити, що сьогодні виникає велика кількість дискусій навколо того чи є оцифрований твір відтворенням, новою формою існування твору, похідним твором чи взагалі новим твором.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана тематика поступово стає предметом дослідження різноманітних наукових праць і викликає певну зацікавленість у науковому середовищі. Дослідження проблематики правового регулювання процесу оцифровки простежується в працях таких вітчизняних та іноземних вчених, як Волков О., Голотов С., Калениченко П., Калятин В., Кереев А., Константин З., Мамчур Л., Мацкевич О., Минков А., Черкес М.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на існуючу зацікавленість в науковому середовищі до процесу оцифровки має місце неоднозначне трактування поняття оцифровки, а також порядку використання оцифрованих творів.

Мета статі. Метою дослідження є висвітлення різноманітних підходів до розуміння процесу оцифровки та визначення найбільш вдалого з

них, а також визначення оцифрованих творів, як однією із форм творів в цифровому середовищі, які формують фонди електронних бібліотек. На основі аналізу чинного законодавства, визначити особливості їх використання.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про авторське право і суміжні права», як і більшість іноземних авторських законів, не наводить переліку об'єктивних форм вираження творів. Разом з тим, на сьогодні твори існують в двох об'єктивних формах їх вираження: традиційна форма (письмовій, або речовій) та в цифрова форма (оцифровані твори та цифровізовані твори). В свою чергу, оцифрованими є твори, що були переведені з традиційної (аналогової) форми в цифрову, а цифровізованими є твори, що були створені та оприлюднені в електронній (цифровій) формі.

Саме ж поняття «оцифровка», «оцифрування» та «цифровізація» (англ. *digitization, dsgrstalszation*, від слова *digital* – цифровий) не мають однозначного трактування, в результаті чого відсутні чіткі їх розмежування. Звернувшись до літературних джерел, які використовують термін «оцифрування» («цифровізація»), можна побачити досить різноманітні підходи до його трактування.

За твердженням французького дослідника А. Керевера, оцифруванням є виражений електронними засобами переклад бінарною мовою, що використовує двійкові знаки 0 і 1, будь-якого сповіщення у формі текстів, слів, звуків, статичних або рухомих зображень. Ці оцифровані сповіщення зберігаються в пам'яті комп'ютерів, передають у будь-яке інше місце, а потім перетворюються у форми, доступні для сприйняття людини [1, с. 135].

Л. Мамчур зазначає, що «суттю цифрової форми є викладення змісту новоствореного чи перекодування вже наявного твору через перетворення інформації, що в ньому міститься, за допомогою відповідного програмного забезпечення у спеціальній двійковий (бінарний) код, який може бути зчитаний лише комп'ютером, на якому встановлені відповідні програми» [2, с. 35].

Важливо зазначити, що сьогодні виникає велика кількість дискусій навколо того чи є оцифрований твір відтворенням, новою формою існування твору, похідним твором чи взагалі новим твором. Пропонується розглянути кожен із цих думок та визначитися, що ж все-таки представ-

ляє собою оцифрований твір, а також особливості переведення твору з одного формату в інший.

Оцифрований твір є відтворенням твору. З даного питання розгорілась чимала дискусія [3, с. 208]. Сучасні дослідники переважно розглядають переведення об'єкта авторського права у цифрову форму як відтворення (О.М. Пастухов, В.С. Дроб'язко й Р.В. Дроб'язко, О.П. Сергеев, Д. Ліпчик). В.О. Калятін виділяє навіть окремий різновид відтворення – «цифрове відтворення», що на відміну від «аналогового відтворення», «різко збільшує можливості відтворення твору». Тож «не випадково у багатьох публікаціях сьогодні переведення твору в цифрову форму розглядається як самостійна дія» [4, с. 96].

Л. Мамчур зазначає, що «оцифрування твору, що спочатку мав традиційну матеріальну (аналогову) форму (запис на папері від руки, друковану, усну, запис на плівці тощо), є дією, що має ознаки використання і якщо вона не дозволена, то порушує права автора» [5, с. 36, 37]. В свою чергу, О. Мацкевич, вважає, що «висновок авторки не зовсім логічний, адже право обирати форму фіксації твору вона пропонує визнати з помірних немайнових прав» [6, с. 15]. Те, що Л. Мамчур вважає «правом на фіксацію», інші автори називають «відтворення». Відтворенням визнається не тільки повторне надання твору об'єктивної форми, а й втілення його в іншу форму. Якщо музичний твір реалізований у нотній формі, буде потім зафіксований на магнітній плівці чи платівці, це має визнаватися як одна з форм використання» [7, с. 165].

Деякі автори вважають, що оцифровані твори є *ною формою існування твору*. Серед них О. Германова, котра на прикладі засобів масової інформації доводить, що оцифрування газетного номера є новою об'єктивною формою існування твору, а тому власнику певного масмедіа слід обумовити таке використання матеріалу з журналістом в кожному окремому випадку і, відповідно, сплатити гонорар [8, с. 15]. О. Мацкевич в свою чергу, зазначає, що при оцифруванні твору про жодну нову форму існування твору в цифровому середовищі не йдеться, оскільки змінюється не форма твору (літературний, художній тощо), а спосіб його відтворення/вираження та/або носій на якому він виражений, – вірш, написаний від руки в зошиті чи надрукований у видавництві, все одно є віршем; кінофільм програний у кінотеатрі чи переглянутий на екрані монітора, лишається кінофільмом [9, с. 17].

В узгоджених заявах щодо ст. 1 (4) Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право та ст. 7, 11 і 16 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми оцифрування ототожнюється радше з відтворенням. Крім того «Зелений документ» (Green Paper), прийнятий Комісією Європейського Співтовариства 19 липня 1995 р., що враховувався при розробці вищезазначених договорів, також визначає, що термін «відтворення» слід застосовувати і у випадку застосування цифрових технологій [10]. Відтак у вітчизняному законодавстві зокрема у Законі України «Про авторське право і суміжні права», процес оцифрування аналогічно відносять до однієї з форм відтворення твору [11, с. 9].

Оцифрований твір як похідний твір. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» похідним твором визнається твір, що представляє собою творчу переробку іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) чи його творчим перекладом на іншу мову (до похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншими мовами інших аудіовізуальних творів). Вважається, що переклад твору бінарною мовою за допомогою електронних засобів не підпадає під дію даної статті, оскільки створення похідного твору повинне відповідати критерію творчості.

Критерій творчості означає, що твір охороняється авторським правом, якщо воно створено творчою працею автора. Втім, поняття творчості не визначається в законодавстві, оскільки творчість – загальнолюдська категорія [12, с. 4], в Законі лише використовуються окремі поняття, такі як «творча робота», «творчість». Одночасно в Законі присутній критерій оригінальності твору – щодо назви твору як самостійного твору і конкретизації об'єктів, які не охороняються авторським правом: «розкладу руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, які не відповідають критеріям оригінальності п. «е» ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права», проте в чому саме полягають ці критерії, в Законі не розкривається.

Пленум Вищого господарського суду України в Постанові «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» від 17.10.2012 р М 12 ототожнює ці дві категорії: «Назва твору підлягає охороні як об'єкт авторського права тільки в тому випадку, якщо вона є результатом творчої діяльності автора (є оригінальним) і може використовуватися самостійно» [13].

На думку О. Мацкевич оцифрований твір не може вважатися похідним. Як зазначає, Р. Будник, не вирішеними дотепер є питання, чи стають цифрові зображення творів мистецтва похідними творами, що підлягають охороні авторським правом, та чи є кінцевим процес множення похідних творів таким чином [13]. С. Глотова, зазначає, що для того щоб визначити за оцифрованим твором статус похідного (переробленого) твору, не вистачає необхідної для переробки зміни оригіналу твору, з якого в перероблений (похідний) твір обов'язково має бути принесений новий творчий початок, що є основним мірилом для визнання похідних творів як самостійних об'єктів авторського права [14, с. 11]. З ним погоджується Л. Мамчур: твір у цифровій формі не може розглядатися як новий, а користувач комп'ютера, що здійснив зміну форми твору – як співавтор, і авторське право в нього не виникає.

Отже, процедура оцифровки не може визнаватися **похідним твором**, виходячи з наступного:

- при оцифровці такий переклад має не творчий, а виключно технічний характер [15, с. 35];
- не вистачає обов'язкового внесення нового творчого початку [15, с. 11]. Твір не втрачає, так само як і не набуває будь-яких нових якостей або

властивостей, в тому числі не додає оригінальності або індивідуальності [16, с. 11].

Виходячи з вищезазначеного оцифрований твір не може визнаватися *новим* або *похідним твором*. Отже, доцільно погодитися з Л. Мамчур щодо заперечення визнання користувача комп'ютера, який здійснив зміну форми твору, в якості співавтора або автора нового твору [17, с. 35].

Відтак, вважається, що оцифрування твору є його відтворенням. При цьому, переведення твору з аналогової форми в цифрову можливе лише при отриманні відповідного дозволу. Винятком є твори, які перейшли у суспільне надбання людства та твори авторів яких неможливо знайти або з ними неможливо встановити зв'язок (так звані «сирітські твори»).

Переведення твору з одного цифрового формату в інший. Важливим питанням також є переведення твору з одного цифрового формату в інший. Слід погодитися з думкою А. Волкова щодо можливості створення цифрового об'єкта, котрий буде містити технічну інформацію, яка не відповідає оригіналу, проте яка забезпечує збереження інформації, котру сприймає людина. Прикладом може слугувати створення цифрової копії фільму на DVD с кодуванням в інший формат зберігання відеоданих – контейнер аві алгоритму стиснення H.264. Результатом такого процесу є відтворення твору в іншому цифровому форматі, проте сам твір, його суть залишаються незмінними [18, с. 13]. Таким чином, переклад твору з одного формату в інший також не є створенням нового або похідного твору.

Найбільша загроза для суб'єктів права інтелектуальної власності в сфері діяльності та функціонування електронних бібліотек, пов'язана з оцифруванням твору, полягає у фактичній втраті будь-якого контролю над об'єктом і великої частини належної їм винагороди внаслідок розміщення оцифрованого твору у мережі Інтернет. На практиці доречно надавати ліцензії на відтворення творів, тим самим попереджуючи порушення авторських прав.

Висновок та пропозиції. На основі проведеного аналізу різноманітних підходів трактування

процесу оцифровки творів та їх використання можна зробити наступні висновки:

– оцифрування представляє собою переклад бінарною мовою певними електронними засобами, які використовують двійкові знаки 0 і 1, будь-якого сповіщення у формі текстів, слів, звуків, статичних або рухомих зображень;

– поняття «оцифрування» та «цифровізація» є різними за своїм змістом. В свою чергу, оцифровка представляє собою процес переведення твору з традиційної (аналогової) форми в цифрову, а цифровізацією прийнято вважати процес створення та оприлюднення твору в електронному (цифровому) середовищі;

– вважається, що оцифрування твору не може тягнути за собою створення нового твору або похідного твору;

– оцифрування представляє собою відтворення твору. Даний підхід вважається досить слушними, тому що, оцифрування є тим самим «відтворенням», але має свою специфічну форму «електронну» або «цифрову»;

– вважається можливим віднесення оцифрування до майнових прав автора;

– вважається, що оцифрований твір може бути включений до фондів електронних бібліотек шляхом укладання ліцензійних договорів з його автором (правовласником). Разом з тим, можливе і вільне використання таких творів у випадках, коли твір перейшов у суспільне надбання людства; коли автор твору невідомий або з ним неможливо встановити зв'язок (так звані «сирітські твори»); у випадку добросовісного використання твору.

Не дивлячись на те, що процес створення та діяльність електронних бібліотек вже викликає певну зацікавленість в науковому середовищі та інтерес з боку держави, нерегульованими залишаються досить великий спектр питань, в тому числі і процес оцифровки літературних творів та особливості використання оцифрованих творів. Поява нових форм існування творів значно ускладнює регулювання правовідносин, які виникли у зв'язку з їх використанням. Отже, вважається необхідними та важливими подальші розробки даної тематики, як на законодавчому рівні, так і на теоретичному.

Список літератури:

1. Кереєв А. Проблеми адаптації до цифрового мультимедійного середовища. Права на відтворення і права на публічне сповіщення / А. Кереєв // Авторське право і суміжні права. Європейський досвід: у 2-х кн. / за ред. А.С. Довгерта. – Кн. 2: виступи, статті європейських спеціалістів / уклад. В.С. Дроб'язко. – К.: Ін. Юре, 2001. – 460 с.
2. Мамчур Л. Розміщення твору в мережі Інтернет як спосіб його використання / Л. Мамчур // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 3. – С. 34-40.
3. Минков А.М. Международная охрана интеллектуальной собственности. – СПб: Пител, 2001 / Минков А.М. – 720 с.
4. Калятин В.О. (2000). Интеллектуальная собственность (Исключительные права): Учебник для вузов / Калятин В.О. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА. М), 2000. – 480 с.
5. Мамчур Л. Розміщення твору в мережі Інтернет як спосіб його використання / Л. Мамчур // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 3. – С. 34-40.
6. Мацкевич О. Авторське право при цифровізації та оцифруванні / О. Мацкевич // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2014. – № 5. – С. 14-23.
7. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 6: Право інтелектуальної власності / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. – Х.: ФО-П Лисяк Л.С. – 592 с.
8. Германова О.Г. Авторське право і суміжні права в засобах масової інформації України і Польщі: автореф. Дис.... канд. філол. наук: 10.01.08 / О.Г. Германова; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2006. – 17 с.
9. Мацкевич О. Авторське право при цифровізації та оцифруванні / О. Мацкевич // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2014. – № 5. – С. 14-23.

10. Авторське право і суміжні права в інформаційному просторі. «Зелений документ», прийнятий Комісією Європейського Співтовариства 19 липня 1995 р. / Copyright and Related Rights in the Information Society. GREEN PAPER. – Режим доступу: <http://litterref.ru/qasujgmermer.html>
11. Бобровник Антон Теоретико-правові питання охорони авторського права в мережі інтернет / Ірина Новосельська, Антон Бобровник [текст] // Підприємство, Господарство і право: науково-практичний, господарсько-правовий журнал. – 2015. – № 6. – С. 7-10.
12. Штефан О. Понягтя об'єкта авторського права та критеріїв його охороноздатності / О. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2006. – М 6. – С. 3-8.
13. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. М 5 // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – М 6. – С. 4.
14. Глотов С. Можливість застосування законодавства про авторське право до творів у цифровій формі / С. Глотов // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2006. – № 3. – С. 10-15.
15. Мамчур Л. Розміщення твору в мережі Інтернет як спосіб його використання / Л. Мамчур // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 3. – С. 34-40.
16. Калениченко П.А. Проблеми охорони авторського і суміжних прав у мережі Інтернет / П.А. Калениченко // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 192-199.
17. Глотов С. Можливість застосування законодавства про авторське право до творів у цифровій формі / С. Глотов // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2006. – № 3. – С. 10-15.
18. Волков О.Ю. (2010). Правовой институт защиты объектов авторских и смежных прав, выраженных в цифровой форме, в Российской Федерации: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / О.Ю. Волков. – М., 2010. – 23 с.

Менса И.В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ПОРЯДОК ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ОЦИФРОВКИ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДЛЯ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК

Аннотация

В статье проводится анализ одного из способов пополнения фондов электронных библиотек путем перевода произведений с традиционной (аналоговой) формы в цифровую. Автор рассматривает различные подходы к определению и пониманию понятия «оцифровка». На основе анализа этих подходов предлагает считать оцифровку – воспроизведением произведения. В статье рассматривается возможность отнесения оцифровки к имущественным правам автора. Автор разграничивает понятия «оцифровка» и «цифровизация».

Ключевые слова: электронная библиотека, авторское право, оцифровка, цифровизация, формы произведений, цифровые произведения, традиционные произведения, цифровая среда, аналоговое среду.

Menso I.V.

National University «Odessa Law Academy»

PROCEDURES FOR DIGITIZING LITERARY WORKS FOR ELECTRONIC LIBRARIES

Summary:

The article analyzes one of the ways of formation of electronic library collections of works by translating the traditional (analog) works to the digital works. The author examines the different approaches to the definition and understanding of the term «digitization». Based at these approaches would take to digitize – reproduction work. The possibility of referring to the digitization of property rights of the author. The author made some differences of the such terms as «digitization» and «digitization».

Keywords: electronic library, copyright, digitization, digitalization, form works, digital works, traditional works, digital sphere, analogue sphere.